

VU Research Portal

Verre verwanten. D.C. Hesseling (1859-1941) over taal en taalverandering.

Noordegraaf, J.

published in

Patroon en argument. Een dubbelfeestbundel bij het emeritaat van William van Belle en Joop van der Horst.
2014

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Noordegraaf, J. (2014). Verre verwanten. D.C. Hesseling (1859-1941) over taal en taalverandering. In F. Van de Velde, H. Smessaert, F. Van Eynde, & S. Verbrugge (Eds.), *Patroon en argument. Een dubbelfeestbundel bij het emeritaat van William van Belle en Joop van der Horst*. (pp. 523-535). Universitaire Pers Leuven.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Verre verwanten. D.C. Hesseling (1859-1941) over taal en taalverandering¹

Jan Noordegraaf

(VU Amsterdam)

Abstract. De classicus D.C. Hesseling, vanaf 1907 hoogleraar Nieuwgrieks te Leiden, heeft zich in het laatste decennium van de negentiende eeuw intensief beziggehouden met de vraag naar het ontstaan van het Afrikaans. Hij was daartoe mede geïnspireerd door de creolistische studies van de invloedrijke taalgeleerde Hugo Schuchardt. Enkele jaren daarna poogde Hesseling de door hemzelf ontwikkelde inzichten ook toe te passen op het Negerhollands en op het Amerikaanse Jersey Dutch. Tijdens zijn emeritaat werkte hij nog aan een breed vergelijkend-creolistisch onderzoek, waarbij ook het Papiaments de nodige aandacht kreeg. Dit onderzoek kon hij evenwel niet meer voltooien. Hesselings werk kan beschouwd worden als een exponent van een op Franse linguïstiek geïnspireerde ‘sociale taalkunde’, die in de eerste decennia van de twintigste eeuw ook in Nederland aanhangers heeft gevonden.

1. Inleiding

In ihrer allgemein sprachwissenschaftlichen Bedeutung sind die kreolischen Mundarten noch nicht voll gewürdigt worden (Hugo Schuchardt 1914: III)

In zijn essay *Taal op drift* (2013) gaat Van der Horst uitvoerig in op het onderwerp taalverandering en daarbij richt hij zich vooral op lange-termijnontwikkelingen in een aantal Europese talen, waaronder het Nederlands. Hij geeft aan hoe die veranderingen eruit zien en wat de taalwetenschap daarover al weet. Wat ik in dit artikel aan de orde wil stellen, als aanvulling op het werk van Van der Horst, is de vraag welke verklaring men begin vorige eeuw gegeven heeft voor de veranderingen die zich voorgedaan hebben in het overzees ‘koloniaal’ Nederlands. Gegeven het onvermijdelijk beknopte bestek van deze feestelijke bijdrage wil ik dat doen door enkele aspecten te belichten van leven en werk [524] van de Leidse taalkundige D.C. Hesseling. In zijn publicaties heeft deze geleerde zich namelijk regelmatig over taalverandering uitgesproken, zoals in de diverse aan hem gewijde levensberichten te lezen valt. En door Jac. van Ginneken is hij eens getypeerd als ‘de ontginner van alle Nederlandsche Creoliserings’.

Een gevalstudie over Hesseling is niet helemaal zonder risico. De in 1939 gepubliceerde primaire bibliografie is niet volledig; de schriftelijke nalatenschap, inclusief interessante correspondentie met binnen- en buitenlandse vakgenoten, laat zich maar moeizaam nasporen. Bovendien is Hesseling in de oudere neerlandistische overzichtswerken enigszins stiefmoederlijk behandeld. In 1979 bijvoorbeeld klaagden jonge linguïsten als Pieter Muysken en Guus Meijer over de afwezigheid van de creolist Hesseling in de *Geschiedenis van de*

¹ Met dank aan Mary Eggermont (Calgary), Toon van Hal (Leuven), Jennifer Smit (Curaçao), Aart G. Broek (Leiderdorp), Dick van Halsema (Amsterdam), mw. Pauline Korevaar (Delft).

Nederlandse taalkunde (1977). Ook later, in de *Geschiedenis van de Nederlandse taal* uit 1997, kwam van het extramuraal talig erfdeel van de Nederlandse koloniale expansie weinig meer aan bod dan het Afrikaans. In dit opzicht lijken de grenzen van de neerlandistiek – wat men daar tegenwoordig ook onder verstaan mag –, inmiddels structureel verlegd te zijn.

Mijn verhaal is thematisch-chronologisch opgezet. Eerst zal ik enkele linguïsten vermelden die Hesselings denken over taal en taalkunde in belangrijke mate bepaald hebben, vervolgens komt zijn wending naar het Afrikaans aan de orde. Daarna laat ik zien hoe hij zich tijdens zijn emeritaat op de vergelijkende creolistiek heeft gericht.

2. Hesselings helden

Als leraar Grieks en Latijn te Delft raakte de jonge classicus Dirk Christiaan Hesseling geïnteresseerd in het Nieuwgrieks en de discussies over het ontstaan daarvan. In 1888 verscheen het satirische werk *To Taksídi mou* ('Mijn Reis') van de Frans-Griekse schrijver en Parijse docent Jean Psichari (1854-1929), voorvechter van de *Dimotiki*, het algemeen gesproken Grieks. Dit boek, een melange van indrukken, polemieken en linguïstiek, was geschreven in de volkstaal en had een grote impact (cf. Mandilaras 1972). Jonge Griekse auteurs werden erdoor geïnspireerd om zich op het gebruik van de contemporaine volkstaal te gaan toelekken. Ook voor Hesseling was het boek 'een openbaring', vertelt Salverda de Grave (1947: 83). Hesseling regelde een sabbatical voor het schooljaar 1889-1890 en vertrok met zijn jong gezin naar Parijs. Daar studeerde hij onder meer aan de *École des hautes études* bij [525] Psichari, die hij later één 'de mes amis' kon noemen. Sinds die tijd zou Hesselings interesse voor de (gesproken) volkstaal als een rode draad door zijn werk lopen. Van een ontmoeting met een andere Parijse docent, Psichari's 'cher ami' Ferdinand de Saussure (1857-1913), is niets bekend.

Of Hesseling in zijn Parijse tijd wél kennis heeft gemaakt met de hoogleraar Sanskriet Victor Henry (1850-1907) is evenmin bekend. Henry was onder meer de auteur van *Antinomies linguistiques* (1896), volgens Joseph (1996: 117) een nauwelijks besproken en weinig geciteerd werk; Charles Bally (1865-1947) zou de eerste zijn geweest die – 'a quarter-century later' – serieuze belangstelling had voor dit boek. Maar in 1898 al was een Nederlandse vertaling verschenen, van de hand van Hesseling en zijn zwager, de romanist J.J. Salverda de Grave (1863-1947).² Hesseling blijkt buitengewoon gecharmeerd te zijn geweest van dit boekje, waaraan hij een 'grote betekenis' toekent. Het bevat in beknopte en heldere vorm een uiteenzetting van 'de belangrijkste kwesties over het wezen der taal die sedert Plato de aandacht hebben getrokken van allen die de taal filosofies hebben beschouwd' (1905a: 18). Hij ziet de *Antinomies* als een propedeutisch werk voor talenstudenten: het is immers 'gemakkelijker te begrijpen' (1902: 437) dan de zware filologische handboeken. In zijn *Antinomies* stelt Henry ook de creooltalen aan de orde.

Eind 1896 had Hesseling een exemplaar van het Franse boek aan de roemruchte *Taal en Letteren*-redacteur Foeke Buitenrust Hettema (1862-1922) gestuurd. Het werk van Henry zou prima kunnen dienen om studenten een grondig inzicht te geven in het wezen van de taal, aldus Hesseling in een begeleidend schrijven.³ De huidige hegemonie van de Duitse taalkunde valt te betreuren, vindt Hesseling. Bij herhaling merkt hij bijvoorbeeld op dat de Leipziger

² In een instructief werk als Christian Puch (éd), *Linguistique et partages disciplinaires à la charnière des XIXe et XXe siècles: Victor Henry (1850-1907)* (Louvain & Paris: Peeters, 2004) staat deze vertaling niet vermeld.

³ Tresoar (Leeuwarden), Collectie brieven aan F. Buitenrust Hettema, 2446.

geleerde Wilhelm Wundt (1832-1920) nooit naar Henry's *Antinomies* heeft verwezen, hoewel veel daarin anticipeerde op Wundts eigen opvattingen zoals die in *Die Sprache* (1900) aan de orde kwamen. Hesseling ziet 'verschillende hoofdpunten van een overeenkomstige taalbeschouwing' (1902: 437). De doorwerking van Henry's psycholinguïstische ideeën in Hesselings taalbeschouwing zou nader onderzoek verdienen.

In 1901 verscheen Henry's *Le langage Martien*. Deze 'étude analytique de la genèse d'une langue dans un cas de glossolalie somnambulique' was geschreven naar aanleiding van de uitingen van het medium Elise Muller alias Hélène Smith (1861-1929) uit Genève, een bekende casus [526] waar ook 'de beroemde linguist de Saussure' (Hesseling) bij betrokken was (cf. Joseph 2012: 456-458): de helderziende sprak niet alleen 'Marsies', maar ook Sanskriet. Blijkens zijn recensie ziet Hesseling (1905a) in dit werk de empirische tegenhanger van de *Antinomies*: wat Henry daar verkondigde, namelijk dat de taal iets bewusts is, maar dat de manier waarop de taal werkt, iets onbewusts is (cf. Henry 1898: 123), dat werd aan de hand van dit geval van 'abnormaal zielsleven' proefondervindelijk aangetoond. Het Marsies blijkt een soort creooltaal gebaseerd op de onbewuste herinneringen van Elise, een 'rapiéçage lexical des langues française, allemande, hongroise et sanscrite avec une structure syntaxique et grammaticale du français, la langue maternelle du sujet' (Klippi 2010: 162). Een aantrekkelijke casus dus voor een creolist als Hesseling. Overigens blijkt deze niet in alle opzichten overtuigd door Henry's etymologische analyse van de 300 woorden Marsies 'der taalfabrikante'.

In het najaar van 1905 was de in Nederland hooggeschatte romanist, baskoloog en creolist Hugo Schuchardt (1842-1927) uit Graz op bezoek in Leiden. Ongetwijfeld zal hij met zijn langjarige correspondent C.C. Uhlenbeck (1866-1951) de maaltijd genuttigd hebben in het etablissement 'In den Vergulden Turk', waar in 1910 ook Gustav Mahler en Sigmund Freud zouden afspreken – een maaltijd met Schuchardt is altijd een 'Ereignis', zou Nicolaas van Wijk (1880-1941) eens opmerken. 'Mit unsern besten Grüßen', zo besluit Uhlenbeck op 30 oktober 1905 een briefje aan zijn 'Verehrter Herr College'. Of met dit 'unsern' mede wordt bedoeld op mevrouw Willy Uhlenbeck-Melchior (1862-1954) of ook op Uhlenbecks vriend, de Leidse privatdocent Dirk Hesseling, dat valt uit de tekst niet op te maken.

In de jaren tachtig had Schuchardt een vijftiental fundamentele studies aan creolisering gewijd. Lectuur van deze geschriften van 'een der grootste linguïsten' is voor Hesseling een schok der herkenning geweest. 'Levendig herinner ik mij hoe vaag mijn meningen waren voor ik U ging lezen, en hoeveel licht er voor mij is opgegaan toen ik door U werd gewezen op de sprekende voorbeelden die in onuitputtelijke rijkdom door U werden vermeld. Eerst door Uw studies van het Kreools heb ik de overtuiging gekregen dat hetgeen ik vermoedde over de oorsprong van het Afrikaans, niet onjuist was; ze hebben mij aangemoedigd tot verder onderzoek en mij de methode geleerd om iets van de eindeloos geschakeerde, zo onvolkomen en toch zo bewonderenswaardige menselijke taal te leren begrijpen', schrijft Hesseling aan Schuchardt [527] naar aanleiding van diens zeventigste verjaardag (2-2-1912; Steiner 2012: 110). Geen wonder dat hij rond 1914 de meester uit Graz gaarne behulpzaam was bij het publiceren van enige van diens 'Creolica', zoals een artikel in het *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde*, waaraan Hesseling een naschrift en aantekeningen toevoegde, en een omvangrijke Akademieverhandeling over 'Die Sprache der Saramakkaneger in Surinam'.

In de jaren negentig maakte Hesseling de stap van het moderne Grieks naar het Afrikaans en ontwikkelde 'zijn vermaarde en geruchtmakende theorie over de oorsprong van het Afrikaans' (Valkhoff 1945: 93).

3. ‘ ’n man wat nooit in Suid-Afrika was nie’ over het Afrikaans

Bij zijn studie van de Griekse volkstaal werd Hesseling geconfronteerd met vragen over taalverandering, met vragen die de bestudering van de Griekse *koine* bij onderzoekers opriep: was die taal een voortzetting van het Attisch of een mengsel van dialecten? Hesseling paste nu een dergelijke vraagstelling toe op het Afrikaans, dat in het laatnegentiende-eeuwse Nederland in verband met de politieke ontwikkelingen op de nodige belangstelling mocht rekenen.⁴ Was het Afrikaans een zelfstandige, ‘spontane ontwikkeling’ (Hesseling 1923: 111) van het Nederlands van zeventiende-eeuwse kolonisten of waren de afwijkingen die het vertoonde ten aanzien van het Nederlands, het gevolg van aanraking met een andere taal? ‘De gegevens waren verschillend, maar de aard van het vraagstuk was dezelfde’, noteert Salverda de Grave (1941: 241). In 1897 publiceerde Hesseling een artikel over ‘Het Hollandsch in Zuid-Afrika’, twee jaar later verscheen zijn boek *Het Afrikaansch: bijdrage tot de geschiedenis der Nederlandsche taal in Zuid-Afrika*, waarvan in 1923 een herziene en uitgebreide druk verscheen. Hesseling was ‘the first linguist to bring out an extensive study of the origins of Afrikaans’ (Roberge 2006: 2401).

Anno 1897 keerde Hesseling zich tegen de opvattingen over het ontstaan van het Afrikaans die door zijn oud-docent Engels Cornelis Stoffel (1845-1908) en door de neerlandicus Jan te Winkel (1847-1927) respectievelijk in 1882 en 1896 geventileerd waren en waarin een bijzondere rol voor het Frans der Hugenoten was weggelegd. Hesseling (1897: 141) geloofde daar niets van en wees op het ‘Maleis-Portugeesch’, waarover hij in Schuchardts *Kreolische Studien* gelezen had (1897: 148). Zijn alternatief komt erop neer dat hij de (snelle) [528] verandering van Nederlands in Afrikaans aan één factor toeschrijft, en wel aan de invloed van dit Maleis-Portugees. Geïnspireerd door Schuchardt ontwikkelde Hesseling de stelling ‘that this creole, which was spoken by slaves taken by the Dutch from the East Indies to their colony in South Africa during the seventeenth and eighteenth centuries, had influenced the development of Afrikaans’ (Holm 2000: 34). Het ‘hyperanalytische’ Afrikaans is te beschouwen als een Nederlands dat – door omstandigheden – ‘halverwege is blijven staan op de weg om Kreools te worden’ (Hesseling 1923: 128). In elk geval is het dus niet zo dat Afrikaans het resultaat is geweest van een ‘spontane ontwikkeling’ van het zeventiende-eeuwse Nederlands. Het is het product van een ‘taalbotsing’ tussen het Nederlands en een niet-Germaanse taal.

Hesseling's sociohistorische analyse werd in Zuid-Afrika zeker niet door iedereen met gejuich ontvangen, vertelde een taalgeleerde *expat*, Johannes Brill (1842-1924) uit Bloemfontein, hem onder meer tijdens een onderhoud in Den Haag. Die afwijzing kwam voort uit ‘sentiment’, wist Brill. ‘Men heeft n.l. het gevoel alsof het de taal van het Afrikaanse volk verlagen zou als zij gevormd was onder de invloed van een dialect als het Maleis-Portugees’ (Brill 1910: 385). Decennia na zijn dood werd Hesseling nog wat geringschattend getypeerd als een ‘gewese professor vir Nieu-Grieks aan die Universiteit van Leiden, ’n man wat nooit in Suid-Afrika was nie’ (Van der Merwe 1964: 70).

De Afrikaner taalgeleerde Raidt (1994: 16) vraagt zich af of deze creolisering een ‘grensverskynsel’ is, dat afzonderlijk gezien moet worden, of dat het gewoon een vorm is van ‘linguistic change’. Zij stelt: ‘Die vereenvoudiging in die Kaapse taal bly deurgaans binne die Germaanse sisteem’ (1994: 31). Daarbij verwijst ze instemmend naar ‘Sapir se drie “drifts”’, want de veranderingen in het nominale en verbale sisteem stemmen overeen met de ‘drifts’

⁴ In 1880 of 1881 was Hesseling als student te Leiden ook enige tijd opgetrokken met de Zuid-Afrikaanse rechtenstudent Martinus Steyn (1857-1916), later president van Oranje-Vrijstaat en bekend ‘bittereinder’.

die door Edward Sapir (1884-1939) geschetst zijn in z'n bekende boek *Language* uit 1921.⁵ Het diffuse concept 'drift' is door Van der Horst (2013: 30 evv) terecht voorzien van uitvoerig commentaar. Probleem immers is dat Sapir 'never quite states what he considers this "drift" to be' (Lakoff 1972: 176). Malkiel (1981: 566) concludeert uiteindelijk dat 'in loosely semi-scholarly usage' drift, 'a minor lexical contribution that Sapir made to didactic prose', zoiets moet zijn als een '*slowly-occurring change*'. Maar Hesseling (1923: 58) beschouwt als '[e]en zeer essentiële faktor bij het tot stand komen van een Kreoolse taal ...'t *plotselinge* van de aanraking der talen die aanleiding zijn tot 't nieuwe idioom' (cursiveringen toegevoegd). [529]. En in een ongepubliceerde lezing uit 1934 over 'Creolisering in de taal' beklemtoont hij nog eens het *distinctive feature* van het creools: 'een botsing van talen'. 'Wat elders allicht een paar eeuwen vergt, komt hier in minder dan een mensenleven tot stand'. Hesseling (1934: 32) concludeert dat het kenmerkende van het creools *niet* in de grammatica ligt, in de vereenvoudiging daarvan, 'maar in de wijze van ontstaan. De overige verschillen zijn gradueel'. Met Sapirs 'drift' (dit is wat bij Hesseling 'spontane ontwikkeling' heet)⁶ kon de Leidse onderzoeker vast niet goed uit de voeten wat betreft het ontstaan van creooltalen.

Merk op dat in de gepubliceerde en ongepubliceerde teksten van Hesseling (naar ik nu zien kan) noch op het begrip 'drift' wordt ingegaan noch op het boek zelf van de jongere Amerikaanse onderzoeker. Aan de creolistiek heeft Sapir zich niet veel gelegen laten liggen (Baggioni 2000: 259). Dat studieterrein was in de eerste helft van de vorige eeuw trouwens allerm minst in de mode (Valkhoff 1966: 35). Hesseling, in 1907 benoemd als buitengewoon hoogleraar te Leiden, is nooit bevorderd tot gewoon hoogleraar. Maar daar trok hij zich weinig van aan; hij ging gewoon verder met het op de academische kaart zetten van het in sommige kringen zo verguisde Afrikaans en andere creooltalen.

Na het Afrikaans richtte Hesseling zijn aandacht op een andere verre verwant van het Nederlands, het Negerhollands van de Deense Antillen (1905). Daartoe liet hij zeldzame boeken uit Kopenhagen en Herrnhut kopiëren en/of naar de Leidse universiteitsbibliotheek komen. Die afschriften zijn in 1941 vanuit de nalatenschap aan de Leidse UB overgedragen.⁷

Op details van deze en andere activiteiten die hij ondernam om zijn opvattingen over het ontstaan van het Afrikaans te toetsen, kan ik in dit bestek niet ingaan. Omstreeks 1913 heeft Hesseling zich ook met het zogeheten Jersey Dutch beziggehouden, dat hij – als eerste – vergeleek met Afrikaans. In de jaren dertig ten slotte begon hij aan een overzichtsstudie van de creooltalen, waarbij het Papiaments de nodige aandacht kreeg. [530]

⁵ De term heeft Sapir waarschijnlijk ontleend aan de beschouwingen van zijn tijdgenoot, de geofysicus Alfred Wegener (1880-1930), over de 'drift' van de continenten.

⁶ In zijn Nederlandse bewerking (1949) van Sapirs *Language* geeft A.L. Sötemann de term 'drift' weer als 'ontwikkeling' of als 'tendentie'.

⁷ Zoals de anonieme *Grammatik der Creol-Sprache in West-Indien* (1802) en de *Grammatica over det Creolske Sprog* (1770) van J.M. Magens (1715-1783). Cf. Van Rossem & van der Voort 1996: 289, 291.

4. Vergelijkende creolistiek

Le Docteur D.C. Hesseling (...) s'est acquis à juste titre la réputation d'être l'un des plus éminents linguistes contemporains (Jules Faine 1939: xx)

In een interview vertelde de dichter en classicus J.H. Leopold (1865-1925) eens dat hij zijn oud-studiegenoot Hesseling indertijd een 'aardige vent' vond: 'ik mocht hem graag. Hij voelde ook voor het mooie en had plastische gaven'. Maar later was Hesseling, 'professor X', voor hem het levende bewijs 'hoe men daar in die Leidsche professoren-atmosfeer verdort', aldus Leopold.⁸ Ik herinner in dit verband nog aan een *bon mot* van de germanist P.J. Cosijn (1840-1899) dat Leiden een stad is 'waar mummies begraven worden'. Hesseling ging, om het met de dichter te zeggen, 'zich gaarne wenden, zonderde zich af'. Misschien had dat met zijn lichamelijke conditie te maken. Eind september 1925 schreef hij bijvoorbeeld een briefje aan de secretaris van de Commissie voor Taal- en Letterkunde van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, WNT-redacteur Reinier van der Meulen (1882-1972). Daarin liet hij weten dat hij 'wegens toenemende doofheid' ontslag wilde nemen als lid van de Commissie, die hem, 'een dilettant' op het gebied van de Nederlandse taal en letterkunde, altijd met 'voorkomendheid' tegemoet was getreden.⁹ Salverda de Grave (1947: 82) maakt melding van 'een reeds vroeg begonnen en met de jaren toenemende hardhorigheid'.

Hoe dit ook zij, na zijn emeritering als buitengewoon hoogleraar Nieuwgrieks trok Hesseling zich in 1929 terug in Wassenaar om er 'à vivre plus solitaire, parmi les siens et quelques intimes', zegt zijn Parijse vriend Pernot (1941: 209). Maar zijn emeritaat is – wellicht mede daardoor – een periode van grote studieuze activiteit geweest. Valkhoff (1966: 3) merkt op dat Hesseling tot het eind van zijn leven gewerkt heeft aan 'a comparative study of phenomena of creolization'. Anders dan zijn vriend Uhlenbeck heeft Hesseling nooit veldwerk buiten Europa gedaan, net zo min trouwens als Schuchardt. Mogelijk weerhield hem de zorg voor een gehandicapte zoon – zijn opvolgster, Pernots leerlinge Sophia Antoniádis (1895-1972), de eerste vrouwelijke hoogleraar in Leiden en 'tante Sophie' voor de (klein)kinderen, spreekt van 'een bitter leed in zijn gezin' (Antoniádis 1942: 155). Dus net als Schuchardt voerde hij vanuit zijn woonplaats een geleerde briefwisseling met buitenlandse creolisten.¹⁰ Zo onderhield hij onder meer contact met de Amerikaanse creolist John Ernest Reinecke (1904-1982), auteur van [531] *Marginal languages. A sociological survey of the creole languages and trade jargons* (1937),¹¹ en met de veelzijdige New Yorkse taalkundige John Dynely Prince (1868-1945), die in de jaren tien Hesselings aandacht op het Jersey Dutch had gevestigd en op instigatie van zijn Leidse collega daarover in het *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde* had gepubliceerd. In 1938 kocht Hesseling nog de pas

⁸ Zie K.H. de Raaf, 'Gesprekken met Leopold' in *De Nieuwe Gids* 42. 1 (1941), 653-665.

⁹ UB Leiden, BPL 3505.

¹⁰ Zie onder meer de map 'Creools' (UBL, BPL 2408).

¹¹ Reinecke kon Nederlands lezen en 'his Dutch allowed him to follow the witty and idiomatic style of Hesseling's writings on Negerhollands. Indeed, he treasured his own brief contact with Hesseling', aldus Glenn G. Gilbert in zijn woord vooraf bij *Pidgin and Creole Languages. Essays in Memory of John E. Reinecke* (1987), p. viii. Een aan Hesseling toegestuurde overdruk van een artikel van Reinecke heeft als opdracht: 'With the author's compliments, to one whose *Negerhollands* has been of the utmost value'.

verschenen studie van L.G. van Loon (1903-1982) over het koloniale Mohawk Dutch in New York State.

Ook spoorde hij enkele inwoners van Curaçao aan om een Nederlands-Papiaments Woordenboek samen te stellen. Hesseling's belangstelling voor het Papiaments blijkt verder uit het feit dat hij in 1933 een vertaling vervaardigde van een verhaal van de Curaçaose auteur Willem Eligio Kroon (1886-1949), dat als Papiamentstalig romanfeuilleton in de jaren 1926-1927 in het Curaçaose *La Union* verschenen was en in 1927 in boekvorm was gepubliceerd. Hesseling kreeg een presentexemplaar toegestuurd. Met z'n vertaling wilde Hesseling een proeve geven van het Papiaments als geschreven taal. 'Een literatuur begint zich te vormen', constateerde hij tevreden (1933: 288).

Een ander minder bekend feit is dat Hesseling zich indertijd ook heeft beziggehouden met het werk van Jules Faine (1880-1958), auteur van *Philologie créole. Études historiques et étymologiques sur la langue créole de Haïti* (1936). Blijkens zijn veilingcatalogus beschikte Hesseling over een exemplaar ervan. In de jaren 1937-1939 correspondeerde hij met deze Haïtiaanse creolist en stuurde hem overdrukken van enkele van zijn recente Nederlandse (!) artikelen over creolistiek. In 1939 publiceerde Faine het eerste deel van zijn *Le créole dans l'univers. Études comparatives des parlers Français-Créoles*. Hesseling's bewonderaar Marius Valkhoff (1966: 128) vond dat maar een 'pretentious title' en een vervolgdeel is nooit verschenen. Archiefstukken laten zien dat Hesseling minstens het hoofdstuk over het Franse 'Acadien' becommentarieerd heeft, een onderwerp waarover hij zelf al eens geschreven had. Faine was 'le vénéré linguiste hollandais' buitengewoon erkentelijk en stuurde hem een presentexemplaar met een persoonlijke opdracht 'en témoignage de gratitude pour l'intérêt qu'il n'a cessé de porter à mes modestes travaux'.¹² In het eerste hoofdstuk worden de opvattingen van Hesseling uitvoerig en in positieve zin besproken. Ook in de francofone wereld is het werk van Hesseling dus niet onbekend gebleven. [532]

'My age (nearly 80!) and the state of my health prevent me to take a sizable part in the study of Creolese', schrijft Hesseling eind 1938/begin 1939 aan John Reinecke op Honolulu. De vergelijkende overzichtsstudie is er dus nooit gekomen: 'his death prevented him from completing this work' (Valkhoff 1966: 3).

5. Plaatsbepaling

In zijn *Geschiedenis der taalwetenschap* (1945) vermeldt A.G. van Hamel ook de resultaten van de psychologische en sociologische taalstudie in de twintigste eeuw. Hij merkt daarbij op dat een 'merkwaardig onderdeel van de sociale taalwetenschap is het onderzoek van mengtalen en creolentalen als Pidgin-Engels, Negerhollands, Neger spaans e.d.' (1945: 70). De creolist Hesseling kunnen we veilig onderbrengen bij deze door Franse linguïsten als Antoine Meillet (1866-1936) geïnspireerde stroming. Voor Hesseling was taal een product van menselijke samenwerking, niet een organisme, en tot de 'blinde natuurwetten' van de Junggrammatiker voelde hij zich niet aangetrokken (Salverda de Grave 1941: 242).

'De toestand der Maatschappij heeft ontegenzeggelijk grote invloed op de lotgevallen van de taal', vond Hesseling (1907: 220). Zeker bij het beschrijven en verklaren van enkele verre (geografische) verwanten van het Nederlands is de relatie tussen 'taal en samenleving' voor hem een stimulerend uitgangspunt gebleven. [533]

¹² UBL, 1483 F 15.

Geraadpleegde literatuur

- Antoniádis, Sophia A. 1942. In Memoriam D.C. Hesseling. *De Gids* 106(3-4). 148-156.
- Baggioni, Daniel. 2000. La naissance de la créolistique. In Sylvain Auroux (éd), *Histoire des idées linguistiques*. Tome 3. *L'hégémonie du comparatisme*, 253-261. Liège: Mardaga.
- Brill, Johannes. 1910. Geschiedenis van de Hollandsche Taal in Zuid Afrika. *Die Brandwag*. 1(13). 385-389.
- Faine, Jules. 1939. *Le Créole dans l'univers. Études comparatives des parles Français-Créoles*. Tome I. *Le Mauricien*. Port-au-Prince, Haïti: Imprimerie de l'État.
- Gilbert, Glenn G. 1987. *Pidgin and Creole Languages. Essays in Memory of John E. Reinecke*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Hamel, Anton Gerardus van. 1945. *Geschiedenis der taalwetenschap*. Den Haag: Servire.
- Henry, Victor. 1898. *Tegenstrijdigheden in de taalkunde*. Uit het Fransch vertaald door D.C. Hesseling & J.J. Salverda de Grave. Leiden: Van Doesburgh.
- Hesseling, Dirk Christiaan. 1897. Het Hollandsch in Zuid-Afrika. *De Gids* 61. 138-162.
- Hesseling, Dirk Christiaan. 1902. [Bespreking van] Herman Hirt, *Handbuch der griechischen Laut- und Formenlehre*. Heidelberg 1902. *Taal en Letteren* 12. 436-438.
- Hesseling, Dirk Christiaan. 1905a. De taal van de planeet Mars. *Taal en Letteren* 15. 17-24.
- Hesseling, Dirk Christiaan. 1905b. *Het Negerhollands der Deense Antillen. Bijdrage tot de geschiedenis de Nederlandse taal in Amerika*. Leiden: Sijthoff.
- Hesseling, Dirk Christiaan. 1907. Taal en maatschappij. *De Nieuwe Taalgids* 1. 220-225.
- Hesseling, Dirk Christiaan. 1923. *Het Afrikaans. Bijdrage tot de geschiedenis der Nederlandse taal in Zuid-Afrika*. Tweede herziene en vermeerderde uitgave. Leiden: Brill.
- Hesseling, Dirk Christiaan. 1933. Papiaments en Negerhollands. *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde* 52. 265-288.
- Hesseling, Dirk Christiaan. 1934. *Creolisering in de taal*. Ongepubl. typoscript, privécollectie.
- Holm, John. 2000. *An introduction to pidgins and creoles*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Horst, Joop van der. 2013. *Taal op drift. Lange-termijnontwikkelingen in taal en samenleving*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Joseph, John. 1996. 'Undoubtedly a powerful influence': Victor Henry's *Antinomies linguistiques* (1896). *Language and Communication* 16. 117-144.

Joseph, John. 2012. *Saussure*. Oxford: Oxford University Press.

Klippi, Carita. 2010. *La vie du langage. La linguistique dynamique en France de 1864 à 1916*. Lyon: ENS Éditions.

Lakoff, Robin. 1972. Another Look at Drift. In Robert P. Stockwell & Ronald K.S. Macaulay (eds.), *Linguistic Change and Generative Theory*, 172-198. Bloomington & London: Indiana University Press.

Malkiel, Yakov. 1981. Drift, slope and slant: background of and variations upon a Saperian theme. *Language* 57. 535-570.

Mandilaras, Basil G. 1972. John Psichari and his contributions to the modern Greek language. In Basil G. Mandilaras, *Studies in the Greek language*, 88-108. Athens: Xenopoulos.

Noordegraaf, Jan. 2013. Hesseling honderd jaar later. Over postkoloniale linguïstiek in Nederland. In Theo Janssen & Jan Noordegraaf (red.), *Honderd jaar taalwetenschap. Artikelen aangeboden aan Saskia Daalder bij haar afscheid van de Vrije Universiteit*, 125-138. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU & Münster: Nodus.

Pernot, Hubert. 1941. Notice biographique sur D.C. Hesseling (15 juillet 1859 - 6 avril 1941). *Jaarboek Koninklijke Nederlandsche Akademie van Wetenschappen 1940-1941*, 208-213.

Raidt, Edith. 1994. *Historiese taalkunde. Studies oor die geskiedenis van Afrikaans*. Johannesburg: Witwatersrand University Press.

Roberge, Paul T. 2006. The development of creolistics and the study of pidgin languages. An overview. In Sylvain Auroux e.a. (eds.), *History of the Language Sciences* 3(3). 2398-2413. Berlin: De Gruyter.

Rossem, Cefas van & Hein van der Voort (eds.). 1996. *Die Creool Taal. 250 years of Negerhollands texts*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Salverda de Grave, Jean Jacques. 1941. In memoriam D.C. Hesseling. *Neophilologus* 26. 241-246.

[535]

Salverda de Grave, Jean Jacques. 1947. Derk Christiaan Hesseling. *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden 1945-1946*, 81-87. Leiden: Brill.

Schuchardt, Hugo. 1914. Die Sprache der Saramakkaneger in Surinam. *Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afdeling Letterkunde*. Nieuwe reeks, XIV. no. 6.

Steiner, Elisabeth. 2012. 'Denken Sie doch nicht dass Sie mich mit Ihren Fragen belästigen;

es ist mir eine wahre Freude Ihnen in dieser Angelegenheit von einigem Nutzen zu sein'. Der Briefwechsel zwischen Schuchardt und Hesseling. *Grazer Linguistische Studien* 78. 101-127.

Valkhoff, Marius F. 1945. *De expansie van het Nederlands*. Derde druk. Den Haag: Leopold.

Valkhoff, Marius F. 1966. *Studies in Portuguese and Creole with special reference to South Africa*. Johannesburg: Witwatersrand University Press.

Van der Merwe, H.J.J.M. (red.). 1964. *Inleiding tot die taalkunde*. Tweede hersiene druk. Pretoria: Van Schaik.